

محمد علی محمدی

اشاره:

پاسخ دهی دست یافت؛ از اینرو ما نیز ابتدا در این شماره، مراحل تهیه پاسخ را از نظر می‌گذرانیم و سپس در شماره بعد به مهم‌ترین اصول و روشهای پاسخ‌دهی اشاره می‌کنیم.

پس از بیان اهمیت روش‌شناسی، انواع پرسشها و آداب پرسشگری در شماره‌های قبل، اکنون مطالبی را در باب قواعد پاسخ‌دهی بررسی می‌کنیم.

مراحل تهیه پاسخ

پاسخ‌دهی حداقل دارای چهار گام و مرحله است:

۱. موضوع‌شناسی

در این مرحله پاسخگو موظف است اقدامات زیر را انجام دهد:

قواعد پاسخ‌دهی

قواعد پاسخ‌دهی را می‌توان به دو بخش اصلی تقسیم کرد: ۱. مراحل تهیه پاسخ؛ ۲. اصول و روشهای پاسخ‌دهی. با توجه به مراحل، اصول و روشها می‌توان به شیوه مناسب برای

الف) شناسایی درست موضوع پرسش:
یکی از لغزشگاههای مهم پاسخگویان، این مرحله است. برخی از آنان به موضوع پرسش عنایت نمی‌کنند؛ مثلاً به پرسش کلامی، پاسخ فقهی می‌دهند و بالعکس و... و یا سعی می‌کنند به جای پرداختن به روش موضوع پرسش از روشهای دیگری استفاده کنند؛ مثلاً در پاسخ‌دهی به پرسشهای فلسفی به روشی غیر عقلی و در پاسخ‌دهی به پرسشهای حدیثی از روش عقلی محض استفاده می‌کنند، یا در پرسشهای فقهی به جای نقل فتاوی فقها، خود به استدلال فقهی می‌پردازند.

ب) تبیین درست موضوع پرسش:
یکی دیگر از وظایف پاسخگو این است که موضوع پرسش را خوب تلقی و سپس به خوبی تبیین کند و آن گاه در پی پاسخگویی بر آید؛ تا مثلاً اگر پرسش از چگونگی است، به چرایی پاسخ داده نشود و بالعکس.

ج) تعریف موضوع پرسش:
پاسخگو باید قبل از پاسخگویی، موضوع پرسش را دقیقاً بداند و تعریف آن برای خودش واضح باشد. در غیر این صورت به جای پاسخگویی به آنچه از او پرسیده‌اند، پاسخی ارائه می‌کند که با پرسش مناسبتی ندارد.

به پرسش و پاسخ زیر توجه فرمایید:

پرسش: موضوع تفکر چیست؟
پاسخ: تفکر را به معنای اندیشیدن یا فکر را به معنای تجزیه و تحلیل مسائل مختلف برای راهیابی به عمق آنها و طریقی برای فهم بهتر و بیش‌تر دانسته‌اند.^۱ تفکر عمیق؛ یعنی بررسی همه حیثیات و لایه‌های یک مطلب؛ البته چنین تفکری نتیجه بخش خواهد بود؛ زیرا جایی را برای سؤال و ابهام باقی نمی‌گذارد؛ اما در تفکر سطحی که اندیشیدن از یک بُعد و یک جنبه است، پر واضح است که نقاط کور فراوانی باز هم باقی خواهد ماند.

۲. قرآن، همگان را به تعقل و تفکر
بیش تر در همه مسائل دعوت می کند.

۳. قرآن، به ابعاد گوناگون روح
آدمی، توجه خاصی کرده و روی هر
یک از آنها تأکید می کند.

۴. قرآن، فعالیت های روح را در زمینه
ادراک واقعیات با تعبیرات مختلفی
ذکر کرده است و روی هر یک در
جای خود تکیه می کند؛ ولی با این
حال، موانع متعددی را برای ادراک
صحیح عقلی بر شمرده است.^۱

شاید در نگاه اول، این پاسخ نیز
برای پرسش فوق پاسخی مناسب
باشد؛ ولی حقیقت این است که اصولاً
به سؤال پاسخ داده نشده. وقتی
پرسشگر پاسخ ما را مطالعه کند،
ممکن است با خودش فکر کند که
پاسخ دهنده اصولاً به موضوع سؤال
عنایت نکرده است؛ زیرا پرسش از
معنی تفکر و اهمیت آن و مترادفات
آن در قرآن کریم و... نبوده است، او
در واقع پرسیده است: اگر بخواهیم
تفکر کنیم، در چه موضوعاتی باید

به خاطر اهمیتی که فکر و اندیشه
در شکوفایی کمالات انسان دارد، قرآن
۴۷ بار روی کلمه "عقل"، ۱۸ بار
روی ماده "فکر"، ۱۶ بار روی واژه
"لب" و چهار بار روی لفظ "تدبیر"
تکیه کرده و لفظ "تهی" که با "عقل"
مترادف و هم معنا است نیز دو بار
آمده و "علم و دانش" که محصول
به کار گرفتن فکر و اندیشه است،
۷۷۹ بار با تمام مشتقاتش در قرآن
وارد شده است.^۱

آیات بسیاری از قرآن مجید همه
انسانها را برای "شناخت و معرفت"
به "تفکر و اندیشه" دعوت می کند.
تعبیراتی که در قرآن برای این منبع
مهم معرفت به کار رفته، بسیار است
که از مجموع آیات این نتایج به دست
می آید:

۱. قرآن، "عقل و خرد" انسان را
به عنوان یکی از منابع اصیل معرفت
شناخته و اهمیت فوق العاده ای برای
آن قائل شده است.

۱. رک: منشور جاوید، آیت الله جعفر سبحانی،

اشاره شود؛ چنانکه مناسب است گفته شود: مشابه همین پرسش و اینکه موضوع تفکر چه چیزی می‌تواند باشد، از امام صادق علیه السلام پرسیده شد که آن حضرت یکی از موضوعات تفکر را عبور از خرابه‌ها و تأمل در سرنوشت ساکنان و بانیان آنها دانسته است.^۵

(د) تحدید موضوع پرسش:

پاسخ دهنده در این مرحله باید حدود موضوع را دقیقاً مشخص کند

تفکر کنیم؟ و اینکه در احادیث آمده است یک ساعت فکر کردن از شصت یا هفتاد سال عبادت کردن بهتر است^۱ ما درباره چه چیزهایی باید فکر کنیم؟ که در پاسخ باید به مواردی چون عجایب آفرینش الهی انسان،^۲ مرگ و حیات او، رابطه او با طبیعت، اعمال و رفتار آدمی و...، تاریخ (سرنوشت پیشینیان)^۳، تفکر در اوامر الهی^۴ و...

۱. در برخی روایات ستین و در برخی سبعین آمده است؛ از جمله: «تفکر ساعة خیر من عبادة ستین سنة» (بحار الأنوار، ج ۶۶، ص ۲۹۳).

و: «تفکر ساعة خیر من عبادة سبعین سنة.» (عوالی اللثالی، ابن ابی جمهور أحسانی، ج ۲، ص ۵۷).

۲. چنانکه خداوند می‌فرماید: «أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَ أَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدَرٌ أَقْرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ (اعراف/ ۱۸۵)؛ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ * الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَسًا وَ قَسُودًا وَ عَلَى جُنُوبِهِمْ وَ يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَتَكَ قَبْلًا عَذَابِ النَّارِ (آل عمران/ ۱۹۱).

۳. «روی عن أمير المؤمنين عليه السلام: «تفکر ساعة خیر من عبادة سبعین سنة» قال: و هو أن تمر علی الخربة، فتقول: أين بانوك؟ أين ساكنوك؟ مالک لا

تتكلمین؟» (نور البراهین، السيد نعمة الله الجزائري، ج ۱، ص ۷۹؛ كتاب الزهد، حسين بن سعيد کوفی، ص ۱۵).

۴. بحار الأنوار، ج ۶۸، ص ۳۲۵.

۵. شخصی به نام «حسن صیغل» گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: آیا یک ساعت فکر کردن از عبادت یک شب بهتر است؟ «قال: نعم، قال رسول الله صلى الله عليه وآله: تفکر ساعة خیر من قیام لیلة، قلت: کیف تفکر؟ قال: ینظر بالدور الخربة. فتقول: أين بانوك؟ أين ساكنوك؟ ما لك لا تتكلمین؟» (بحار الأنوار، ج ۶۸، ص ۳۲۵) آری رسول خدا صلى الله عليه وآله فرموده: تفکر یک ساعت بهتر از قیام یک شب است. گوید: گفتم چگونه فکر کند، فرمود: از خانه‌های خراب عبور کند و بگوید ساکنان و بانیان شما کجا هستند؟ چرا سخن نمی‌گویید؟

روز؟ در احرام عمره بوده یا احرام حج؟^۱

روشن است که اهمیت تحدید موضوع، در مناظره بیش از پاسخ دهی به سؤالات است؛ ولی در پرسشهای تعتی، اگر موضوع محدود نشود، ممکن است پرسشگر متعنت، پس از دریافت پاسخ با این بهانه که مقصود او قسم دیگری از اقسام محتمل پرسش است، پاسخ را غلط قلمداد کند؛ چنانکه در پرسشهای تفقهی نیز همین گونه است. چه بسا مقصود پرسشگر قسم دیگری از اقسام محتمل پرسش بوده؛ ولی پاسخگو بدون توجه به تحدید موضوع، به قسمی دیگر پاسخ داده باشد.

که پاسخ مطابق با پرسش باشد. اگر موضوع پرسش تحدید نشود، پاسخ یا استدلالی که در جواب آمده، اعم یا اخص از پرسش شده و نتیجه مطلوب به دست نخواهد آمد. شاید یکی از بهترین نمونه‌های تحدید موضوع، مناظره امام جواد علیه السلام با «یحیی بن اکثم» باشد. در این مناظره یحیی از امام پرسید: «نظر شما درباره فردی که در حال احرام شکاری را بکشد چیست؟»

حضرت جواد علیه السلام برای آنکه موضوع پرسش دقیقاً محدود و مشخص شود، فرمود: «آیا در خارج از حرم کشته است یا در داخل حرم؟ دانا به مسئله و حکم بوده یا جاهل؟ عمداً کشته یا به خطا؟ آن فرد آزاد بوده یا برده؟ اولین بار بوده که چنین کاری کرده یا پیش از آن نیز انجام داده؟ شکار از پرندگان بوده یا غیر آن؟ شکار کوچک بوده یا بزرگ؟ اصرار بر چنین کاری دارد یا نادم و پشیمان است؟ شکار در شب اتفاق افتاده یا در

۱. «قَالَ يَحْيَىٰ مَا تَقُولُ؟ جُعِلَتْ فِدَاكَ فِي مَحْرَمٍ قَتَلَ صَيْدًا؟ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام قَتَلَهُ فِي حِلٍّ أَوْ حَرَمٍ عَالِمًا كَانَ الْمُحْرَمُ أَوْ جَاهِلًا قَتَلَهُ عَمْدًا أَوْ خَطَأً حُرًّا كَانَ الْمُحْرَمُ أَوْ عَبْدًا صَغِيرًا كَانَ أَوْ كَبِيرًا مُتَبَدِّئًا بِالْقَتْلِ أَوْ مُعِيدًا مِنْ ذَوَاتِ الطَّيْرِ كَانَ الصَّيْدُ أَمْ مِنْ غَيْرِهَا مِنْ صَيْفَارِ الصَّيْدِ أَمْ مِنْ كِبَارِهِ مُصِرًّا عَلَيَّ مَا فَعَلَ أَوْ نَادِمًا فِي اللَّيْلِ كَانَ قَتَلَهُ لِلصَّيْدِ أَمْ بِالنَّهَارِ مُحْرِمًا كَانَ بِالْمُحْرَمَةِ إِذْ قَتَلَهُ أَوْ بِالْحَجِّ كَانَ مُحْرِمًا.»

- مهندسی اصلی پاسخ:

او در این مرحله بررسی می‌کند که برای رسیدن به نتیجه مطلوب از چه مقدمه‌ای و چگونه استفاده کند، مقدار مقدمه، براهینی که در پاسخ باید به آنها اشاره شود، تقدم و تأخر براهین، فصول و بندهای پاسخ و نتیجه‌ای که باید گرفته شود، از مهم‌ترین اقداماتی است که در مهندسی اصلی پاسخ باید بدان توجه شود.

- بررسی روشها و تکنیکها:

محقق با توجه به نوع سؤال، موضوع آن، مشخصات پرسشگر (سن، جنسیت، تحصیلات، شهر و کشور، ملیت و زبان، منطقه جغرافیایی) مقتضیات زمانه و... بررسی می‌کند که برای این پرسش و پرسشگر چه پاسخی و با استفاده از چه تکنیکهایی مناسب است. چه بسا ممکن است به سؤالی نباید پاسخ داد و پاسخی که به یک پرسشگر داده می‌شود، با پاسخی که به پرسشگر دیگری داده می‌شود، بسیار متفاوت است. در پاسخگویی حضوری از تکنیکهایی بهره‌گیری می‌شود، که در پاسخ دهی کتبی

۵) تشخیص ارتباط موضوع با موضوعات اعم و اخص و مشابه:

در این مرحله پاسخ دهنده به بررسی ارتباط موضوعی که از آن پرسش شده با موضوعات اصلی و فرعی و سرعنوانهای بحث می‌پردازد، تا علاوه بر مشخص شدن اصول موضوعه و مباحث وابسته، ارتباط بحث با مباحثی که به نوعی با موضوع پرسش ارتباط دارند، مشخص شود. پاسخگو با مشخص کردن اصول موضوعه می‌تواند مبانی پاسخ خود را مستحکم کند و پاسخ خود را بر مبانی استواری بنیان نهد و پرسشگر را از فرو افتادن در ورطه مغالطه حفظ کند. حتی الامکان از پرداختن به مباحثی که وابستگی بعیدی به پرسش دارند، خود داری کند.

۲. طرح پاسخ و چارچوب اصلی

مرحله دوم و در واقع مهم‌ترین گام در پاسخ دهی، سازمان دهی پاسخ است. محقق پس از عبور از مرحله اول و شناخت دقیق موضوع - به گونه‌ای که گذشت - در این گام باید چند نکته مهم را بررسی کند:

تخریب و بازسازی شود و باز هم نتیجه مورد نظر به دست نیاید.

این مرحله نیز از لغزشگاههایی است که بسیاری از پاسخ دهندگان ممکن است مرتکب اشتباه شوند. آنان چون قبل از شروع به پاسخ، چارچوب پاسخ را ندیده‌اند، گاه آن قدر در مقدمه می‌مانند که ذی المقدمه فدای مقدمه می‌شود، و گاه بدون ارائه مقدمه لازم مستقیماً به سراغ اصل پاسخی می‌روند که فهم آن برای پرسشگر بسیار دشوار است. گاه با آنکه می‌توانند با ارائه یک مثال، مطلب را بسیار قابل فهم کنند، از ارائه مثال سر باز می‌زنند و یا مثالهایی ذکر می‌کنند که ربطی به پرسش ندارد. به زبان روز سخن نمی‌گویند و برای پرسشگران کلاس ابتدایی پاسخی می‌نویسند که فهم آن ممکن است برای معلمان آنها نیز دشوار باشد و...

۳. جمع آوری اطلاعات

در این مرحله باید اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری شود. مهم‌ترین روش جمع‌آوری منابع در پاسخهای مذهبی، روش کتابخانه‌ای است؛ از اینرو به

نمی‌توان از آن بهره گرفت. پاسخی که به کاربران اینترنت ارائه می‌شود، با جوابی که به دانش‌آموزانی که با اینترنت سر و کار ندارند داده می‌شود، متفاوت است و... محقق در این مرحله با بررسی دقیق به این نتیجه می‌رسد که از چه تکنیکهایی استفاده کند تا بهتر و سریع‌تر به مقصود برسد.

محقق و پاسخ دهنده - با توجه به آنچه گذشت - چارچوب و فهرست مطالبی را که در پاسخ باید بدان پرداخته شود تهیه می‌کند تا راه برای مرحله بعدی هموار شود. در این مرحله محقق به جای جستجو باید طراحی دقیق کرده و سعی کند هر کدام از اجزای پاسخ را در جای خودش قرار دهد. او همانند مهندسی است که قبل از شروع به ساخت، نقشه ساختمان را با دقت طراحی می‌کند. اگر به این مرحله عنایت نشود، همانند ساختمانی که بدون نقشه ساخته می‌شود، پس از صرف وقت و هزینه فراوان ممکن است بارها

احادیث خود را به کتابهای معاصر و... استناد می‌کنند. این کار باعث کاسته شدن از ارزش علمی پاسخ تهیه شده می‌شود.

در صورتی که ذکر مطلبی از کتب نویسندگان معاصر از جهتی اولویت داشته باشد، مثلاً نویسنده مطلب را از منابع اصیل نقل و نقد کرده یا بین مطالب متنوع و گاه به ظاهر مخالف جمع کرده یا به پرشی پاسخ داده است، در این صورت باید مطلب اصلی از کتب دست اول اخذ و سپس توضیحات نویسنده معاصر آورده شود.

ه. آشنایی با کلیدهای استفاده از منابع؛ کلیدهایی همچون فهرست اجمالی و تفصیلی منبع، فهرستواره‌های موضوعی، فهرست‌واره واژگان، تک نگاریها، دائرةالمعارفهای تخصصی و...

و. توجه به آیین نگارش و ویرایش، استناد و ارجاع و چگونگی معرفی منابع و نویسندگان و...

ذکر این روش بسنده می‌شود. منابعی که در روش کتابخانه‌ای بدان مراجعه می‌شود، عبارتند از:
- منابع مکتوب:

مهم‌ترین وظایف پاسخگو در این زمینه عبارتند از:

الف. شناسایی منابع.
ب. دسته‌بندی منابع به منابع دست اول و سایر منابع.

ج. توجه به منابع دست اول، اصیل، معتبر و استفاده از آنها به ترتیب تاریخ تألیف، تخصصی بودن متن، تخصص و اهمیت مؤلف و...

د. مراجعه به کتابهای هر علم با توجه به موضوع پرسش؛ یعنی پاسخگو نباید حدیث را از کتابهای تفسیری و مطالب تاریخی را از منابعی که خود، مطالبشان را از منابع دیگر گرفته‌اند و... نقل کند؛ بلکه برای نقل حدیث باید به کتابهای معتبر حدیثی به ترتیب تاریخ تألیف آن مراجعه نماید. و مطالب تاریخی را از کتابهای متخصصان همان علم اخذ کند. گاه دیده می‌شود که برخی از نویسندگان،

– کار کند، چنین شخصی را می‌توان بی‌سواد نامید. پژوهشگر نه تنها باید با نرم افزارهای اسلامی و شیعی و نرم افزارهای کاربردی جهانی مانند word آشنا باشد؛ بلکه باید نرم افزارهای مهم اهل سنت و روش کار با آن را نیز بداند.^۱

در یکی از سفرهای عمره، روزی برای مطالعه به یکی از کتابخانه‌های مسجد النبی که در طبقه دوم مسجد قرار دارد رفتم. در کتابخانه، رایانه‌ای

در پرسشهای تعنتی، اگر موضوع محدود نشود، ممکن است پرسشگر متعنت، پس از دریافت پاسخ با این بهانه که مقصود او قسم دیگری از اقسام محتمل پرسش است، پاسخ را غلط قلمداد کند؛ چنانکه در پرسشهای تفقهی نیز همین گونه است.

۱. برخی از نرم افزارهای مناسب و مهم برای پژوهشهای قرآنی عبارتند از:

«المکتبة الاسلامیة الکبری» از اهل سنت که در نسخه جدید آن تعداد بسیار زیادی از کتابهای

شیعه نیز افزوده شده است.

«المعجم الفقهی ۳» از شیعه.

«المعجم العقائدی» از شیعه.

«المعجم العقائدی» از اهل سنت.

«جامع التفسیر» شیعه.

«جامع الأحادیث» (نور ۲ و ۲.۵) شیعه.

«مکتبة علوم القرآن و التفسیر» اهل سنت.

«مکتبة التفسیر و علوم القرآن» اهل سنت.

«نورالانوار ۲ و ۳» شیعه.

قرآن در اینترنت (نسخه‌های متعدد)

«صراط» از شیعه

– منابع نرم افزاری:

با توجه به پیشرفت روز افزون علوم و تکنولوژی و ارائه نرم افزارهای بسیار مناسب اسلامی، هر پژوهشگری باید بتواند از این نرم افزارها به شکل بهینه استفاده کند. اگر امروزه پاسخگویی نتواند با نرم افزارهای اسلامی – حداقل در حد شناخت نرم افزارها و استفاده از آنها

این شخص و شیعیانش در روز قیامت رستگارند.» وقتی این مطلب را گفتم، توجه برخی از دانشجویان و طلاب حوزه‌های مدینه که در کتابخانه مشغول مطالعه بودند، به سخنان ما جلب شد. مسئول کتابخانه که گویا این حدیث اصلاً به گوشش نخورده است، گفت: چنین حدیثی وجود ندارد. گفتم: اجازه می‌دهید لحظه‌ای به رایانه شما مراجعه کنم و خود، روایت را بیابم؟ گفت: نه؟ گفتم: چرا؟ در حضور خودتان روایتی که به دنبالش هستم را پیدا می‌کنم. با اکراه قبول کرد که این کار را انجام دهم. من نیز بلافاصله حدیث را یافتم و چند دقیقه‌ای با دقت به روایت و منابعی که آن را نقل کرده بودند، چشم دوختم. سپس به مسئول رایانه گفتم: حدیث بسیار جالبی است! روایت را روی صفحه نمایش رایانه گذاشتم و به کناری رفتم. دانشجویان و طلاب که گویا بحث ما را پی گیری می‌کردند، بلافاصله دور رایانه اجتماع کرده و در

قرار داشت. روی Desktop مانیتور چشمم به نرم افزار «مکتبه الکبری» یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین نرم افزارهای اسلامی افتاد. به مسئول کتابخانه گفتم: من به دنبال حدیثی هستم، آیا شما می‌توانید به من کمک کنید؟ مسئول کتابخانه گفت: چه حدیثی؟ گفتم: اینکه پیامبر اکرم رو به حضرت علی علیه السلام فرموده است: «إِنَّ هَذَا وَشِيعَتَهُ هُمُ الْفَائِزُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ!»

۱. این روایت را بسیاری از اهل سنت نقل کرده‌اند که به عنوان نمونه روایاتی که سیوطی در تفسیر «در المنثور» در این زمینه نقل کرده، چنین است: «أخرج ابن عساکر عن جابر بن عبدالله قال كنا عند النبي صلى الله عليه وآله فاقبل علي فقال النبي صلى الله عليه وآله والذي نفسي بيده ان هذا وشيعته لهم الفائزون يوم القيامة ونزلت ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات أولئك هم خير البرية فكان أصحاب النبي صلى الله عليه وآله إذا أقبل علي قالوا جاء خير البرية * وأخرج ابن عدي وابن عساکر عن أبي سعيد مرفوعا علي خير البرية * وأخرج ابن عدي عن ابن عباس قال لما نزلت (ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات أولئك هم خير البرية) قال رسول الله صلى الله عليه وآله لعلي هو أنت وشيعتك يوم القيامة راضين مرضيين * وأخرج ابن مردويه عن علي قال قال لي رسول الله صلى الله عليه وآله ألم تسمع قول الله ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات أولئك هم خير البرية أنت وشيعتك وموعدي وموعدم الحوض إذا

جاءت الامم للحساب تدعون غرا محجلين» (در المنثور، جلال الدين السيوطی، ج ۶، ص ۳۷۹)

حضرت علی و شیعیانش در قیامت از رستگاران هستند، فرموده: تو! گفتم من هم همین را می‌خواهم؛ شما هم بیاید از شیعیان علی بشوید تا رستگار شوید! شما هم در گفتار و کردار از علی پیروی کنید، نه از دیگران، و بحث ادامه یافت.

- سایتها و وبلاگها:

با توجه به نقش غیر قابل انکار اینترنت در پیشبرد علوم، می‌توان گفت: آشنایی با اینترنت از ضروری‌ترین مسائلی است که یک پژوهشگر باید با آن آشنا باشد.^۱ آنچه

باره حدیث به گفتگو نشستند. من مدتی صبر کردم تا گفتگو کنند. سپس نزد آنان آمده، گفتم: روایت بسیار زیبایی است! یکی از آنان که گویا از بقیه باسوادتر بود، در پاسخ من گفت: این روایت قابل قبول نیست. گفتم: چرا؟ گفت: چون روایت را تنها یک راوی نقل کرده است. گفتم: اولاً حتی اگر یک راوی هم نقل می‌کرد، باز هم قابل استدلال بود؛ چون اگر متن و سند خبر واحد مشکلی نداشته باشد، حجت است و حدیث مذکور چنین است. ثانیاً به نظر می‌رسد دقت نکرده‌اید؛ چون تنها در همین نرم افزاری که در مقابل شما است و خود اهل سنت تدوین کرده‌اند، حداقل هشت روایت نقل شده است که راویان مختلفی از جمله برخی از بزرگان اصحاب مانند: «ابن عباس»، «جابر» و... و مفسران و مورخان بزرگ اهل سنت آن را نقل کرده‌اند. چگونه ادعا می‌کنید که فقط یک نفر آن را نقل کرده است؟

او پاسخ داد: حتی اگر روایت را بپذیریم، باز هم فرموده است که

۱. برخی از سایت‌های مناسب عبارتند از:

- شیعه سرچ: www.shiasearch.com

- پایگاه مرکز فرهنگ و معارف قرآن

www.maarefquran.com

- پایگاه‌های مرکز کامپیوتری علوم اسلامی

<http://www.farsi.noorsoft.org>

- سایت نورمگز (از جمله سایت‌های مرکز

کامپیوتری علوم اسلامی نور)

<http://www.noormags.com>

- پایگاه حوزه www.hawzah.net

- پایگاه آل‌البیت www.al-shia.com

- پایگاه بلاغ www.balagh.net

- سایت کتابخانه‌های آستان قدس که از این سایت

می‌توان به سایر کتابخانه‌ها نیز دست یافت.

- بانک اطلاعاتی سراسری اسلامی

دینی و مبتذل دست یابند. در حال حاضر میلیونها نفر از جوانان ایرانی دارای حداقل یک وبلاگ برای ارائه نظریات خود در باره مسائل مختلف در اینترنت هستند. از اینرو، روحانیون باید علاوه بر آشنایی با اینترنت و شبهات و سؤالات موجود در سایتهای ضد دینی، راههای مقابله با این شبهات را بدانند و سنگ را به همان جایی برگردانند که از آنجا آمده است؛ چنانکه امیرمؤمنان فرمود: «رُدُّوا الْحَجَرَ مِنْ حَيْثُ جَاءَ فَإِنَّ الشَّرَّ لَأَ يَدْفَعُهُ إِلَّا الشَّرُّ؛ سنگ را بدانجا که از آن آمده برگردانید، که شر را جز شر دفع نمی کند.»

محققان توانا با شناخت مناسب اینترنت و سایتها است که نه تنها می توانند به شبهات پاسخ گویند؛ بلکه از این وسیله می توانند به بهترین شکل ممکن برای تبلیغ دین مبین اسلام و مذهب حقه جعفری استفاده کنند و

این ضرورت را ملموس و عینی می کند، دو امر است:

الف) آشنایی پرسشگران با اینترنت و شبهات موجود در این فضا:

امروزه کمتر جوانی است که با اینترنت آشنا نباشد. این آشنایی باعث شده که دشمنان دین سعی کنند از اینترنت سوء استفاده و از این طریق به گمراه کردن جوانان اقدام کنند. نام برخی از سایتهای ضد دین آن قدر آشناست که بسیاری از جوانان آنها را می شناسند و یا از طریق جستجو به راحتی می توانند به هزاران سایت ضد

www.islamicdatabank.com

- بانک اطلاعات مقالات اسلامی

www.seraj.ir

- سیستم جامع اطلاع رسانی «سیرغ» برای

دسترسی به کتابخانه های مهم کشور:

<http://www.nosasoftware.com>

- سایت تبیان وابسته به سازمان تبلیغات اسلامی

(که همانند سایت shareh.com که وابسته به

دفتر تبلیغات اسلامی است، - خدمات اینترنت نیز

ارائه می کند www.tebyan.net

- پایگاه ایسکا (پایگاه اطلاع رسانی فعالیتهای

قرآنی دانشجویان ایران)

- ایکتا، خبرگزاری قرآنی ایران

- اندیشه قم ...

برای همهٔ حق‌جویان قابل استفاده باشد.

۴. دفاع از پاسخ

آخرین مرحله از مراحل کلی پاسخ دهی که در همهٔ پاسخها باید جریان داشته باشد، دفاع از پاسخ است. پاسخگو باید ابتدا خودش پاسخی را که ارائه می‌کند، نزد خودش بررسی و بازخوانی کند، خودش را به جای پرسشگر بگذارد و ببیند آیا با دریافت پاسخ مطرح شده، قانع می‌شود؟ اگر چنین نیست، باید اشکال را یافته و آن را رفع کند و پس از ارائهٔ پاسخ نیز جواب دهنده باید بتواند از پاسخ خود دفاع کند. این مرحله نیز همانند سایر مراحل پژوهشی؛ چون تدوین پایان نامه است که نویسنده در صورتی موفق خواهد بود که بتواند از آنچه تدوین کرده است، به خوبی دفاع کند.

می‌توانند از مصادیق عالمان به زمان باشند که شبهات و مشبهات به آنان حمله ور نمی‌شوند.^۱

ب) وجود دهها هزار سایت مناسب و میلیونها جلد کتاب و مقاله در اینترنت و نیز امکان دسترسی بسیار آسان به این منابع؛ این امر باعث می‌شود پژوهشگر در بسیاری از موارد به جای ساعتها جستجو در کتابها با صرف تنها چند دقیقه وقت، به مطلب مورد نظر خودش دست یابد؛ چنانکه می‌تواند مقالات و کتابهایی را که خود تألیف کرده است در این فضا قرار دهد تا

۱. چنانکه امام صادق علیه السلام فرمود: «أَعْلَامُ بَرَمَانِيَةِ لَنَا تَهْتَمُّ عَلَيْهِ الْأَوَائِسُ.» (کافی، ج ۱، ص ۲۶؛ بحار الأنوار، ج ۵۷، ص ۲۶۹) شارح بزرگ «کافی» ملا محمد صالح مازندرانی در شرح این حدیث می‌نویسد: مقصود حضرت این است: دانشمندی که دانای به احوال مردم زمانه و آداب و رسوم بهبوده‌ای همانند انکار حقوق و پیروی هواهای نفسانی و ترویج شرور و دروغگویی است را شبهه‌گران و افرادی که می‌خواهند حق و باطل را به هم در آمیزند نمی‌توانند گول بزنند. چنین افرادی فریب فریبکاران را نخورده، با القای شبهات و در آمیختن حق و باطل نمی‌لغزند. (شرح اصول کافی، ج ۱، ص ۳۲۲).